

Univerzita Palackého
v Olomouci

Disciplína v disciplíně

doc. Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.

12. olomoucká podzimní sociologická konference | 11.-13. října 2023

Panel: *Inspirace Gerlindou Šmausovou*

Cílem příspěvku je nahlédnout na zdroje disciplinarity, disciplíny jako je sociologie, v pracích Gerlindy Šmausové / Gerlindy Smaus.

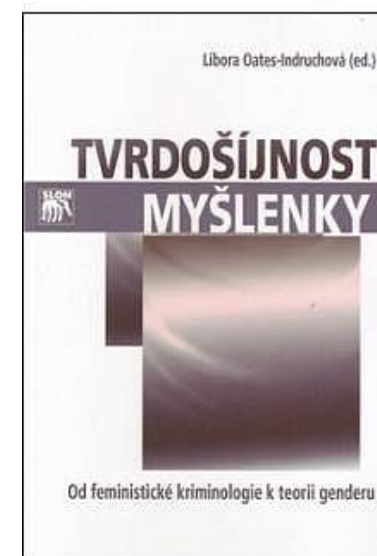
Východisko:

... zřejmý úkol sociologie, systematizovat a kriticky analyzovat common sense se v případě etiketizování druhých stává o to důležitějším, že jeho důsledky sahají od újmy na statusu druhých až k jejich exkluzi ze společnosti ... (Šmausová, 2002)

Pointa na začátku

Gerlinda Šmausová pro svůj pohled socioložky na vzdělávání, kriminalitu i gender volila soustavu čoček:

- Durkheimovy (1926) společnosti, která je předmětem sui generis, sociální jevy lze vykládat zase jen sociálními jevy
- Wittgensteinových (1993 [1953], § 98) jazykových her „... pokud každá hra i každý jazyk mají svá pravidla, musí pravidla a řád vézt i v té nejbágnější větě“
- Parsonsova (1952) sociálního systému, kde předmětem analýzy sociologa je právě sociální systém a vstupy a výstupy z něj
- Dahrendorfova (1964) homo sociologicus – kde pozice a role jsou východiskem a předmětem analýzy jejich umístění v systému/struktuře
- sociálního konstruktivismu – jak jsou pozice a role v systému konstruovány
- Luhmannovy (1986, 1988) systémové teorie – komunikace systémů
- Habermasova (1976) paradigmatu pro psaní textu společenskokritické povahy
- Giddensovy (1976) sociální strukturace

Siegfried Lamnek
Susanne Vogl**Theorien
abweichenden
Verhaltens II**

„Moderne“ Ansätze

4. Auflage

Přínos Gerlindy Smaus se v Německu pojiil

s materialisticko-interakcionistickým přístupem v
kriminologii (Smaus, 1986).

Taková teorie by mohla překonat subjektivismus interakcionistické teorie na jedné straně a „abstrakcionismus“ materialistických (marxistických) přístupů na straně druhé.

Na základě Giddensovy teorie, která spojuje pojem „situace“ s pojmem „struktura“ (s přihlédnutím k materiálním podmínkám), se Šmausová pokouší integrovat a interpretovat dosavadní výsledky interakcionistického výzkumu společenských procesů v celkovém sociálním rámci.

Cover Titelblatt Inhaltsverzeichnis Vorwort Leseprobe Register

6	Inhaltsverzeichnis	
2.3.3	Von der Aushandlung zur Setzung	75
2.3.4	Die Motivation zur Kontrolle übertragender institutionalisierter Handlungen	77
2.4	Konformes und abweichendes Handeln in der Mehrgruppengesellschaft	81
2.4.1	Die Gesellschaft – ein kohärentes System von Subgruppen?	82
2.4.2	Das Mitdefinieren der Situation der „Anderen“	83
2.4.3	Die Inklusivsysteme als „In-groups“	84
2.4.4	Die Gründung alternativer Inklusivsysteme	85
2.5	Kriminalisierung und Entkriminalisierung – Instrumente im Konflikt sozialer Gruppen	88
2.5.1	Zur Setzung von (Straf-)Rechtsnormen	89
2.5.2	Die Absicherung von Machtpositionen	90
2.5.3	(Ent-)Kriminalisierung unter dem Aspekt von Macht und Herrschaft	91
2.5.4	Das Diebstahlverbot und andere Beispiele	92
3	Das Konzept der Selbstkontrolle nach Gottfredson und Hirschi	96
3.1	Die theoretischen Wurzeln des Selbstkontrollkonzepts	96
3.1.1	Die klassischen Theorien	97
3.1.2	Die „positivistischen“ Theorien	101
3.2	Das Selbstkontrollkonzept als eine „Allgemeine Theorie der Kriminalität“	110
3.3	Sozialisation und Selbstkontrolle	120
3.3.1	Delinquenz als Ergebnis von Störungen in der Sozialisation	121
3.3.2	Einige korrelierende Faktoren für Delinquenz	124
3.4	Aspekte einer kritischen Würdigung: Selbstkontrolle als „neokonservative Pädagogik“?	129
4	Die materialistisch-interaktionistische Kriminologie nach Gerlinda Smaus	135
4.1	Die theoretischen Voraussetzungen	135
4.1.1	Kritik am interpretativen Paradigma	136
4.1.2	Kritik an marxistischen Theorien	138
4.1.3	Vereinbarkeit des scheinbaren Paradoxons	139
4.1.4	Die Theorie der Strukturierung von Giddens	141
4.2	Die Anwendung auf die Kriminologie	142
4.2.1	Struktur	144
4.2.2	Strukturierung	146
4.3	Grundlegende Spezifika des materialistisch- interaktionistischen Ansatzes	148

	Inhaltsverzeichnis	7
4.4	Die Unterscheidung zu anderen Ansätzen	149
4.4.1	Unterscheidung zu ätiologischen Ansätzen	150
4.4.2	Unterscheidung zum Labeling Approach	151
4.4.3	Unterscheidung zu marxistischen Ansätzen	152
4.5	Die feministische Perspektive	154
4.6	Beurteilung der materialistisch-interaktionistischen Kriminologi	160
4.6.1	Inhaltliche Würdigung	160
4.6.2	Transformation der Theorie in die Praxis	162
5	Die Rational Choice-Theorie	166
5.1	Grundannahmen der Rational Choice-Theorie	166
5.1.1	Die Sichtweise der Rational Choice-Theorie	167
5.1.2	Das Menschenbild der Rational Choice-Theorie: der Homo Oeconomicus und der RREEMM	169
5.2	Die Werterwartungstheorie nach Esser (SEU-Theorie)	172
5.3	Die Theorie des geplanten Handelns nach Ajzen	174
5.4	Die Rationale Reflexion der Situation nach Seipel und Eifler	178
5.5	Das Modell von McKenzie und Tullock	180
5.6	Die Annahmen Gary S. Beckers	181
5.7	Die Strafe aus der Perspektive der Rational Choice-Theorie	184
5.8	Das Opfer aus der Perspektive der Rational Choice-Theorie	186
5.9	Kritik an der Rational Choice-Theorie	187
6	Neurobiologische Aspekte des abweichenden Verhaltens	189
6.1	Der Blick ins menschliche Gehirn	190
6.2	Hirnschäden und Charakter: Phineas P. Gage und Eliot	192
6.3	Neurologie und der freie Wille	194
6.4	Ein kriminelles Gehirn?	197
6.5	Aggression	199
6.6	Epilepsie	204
6.7	Bestrafung als Rekonditionierung	206
6.8	Spiegelneuronen	207
6.9	Fazit	209
7	Sozialräumliche Kontext- und Aggregationseffekte	210
7.1	Ursprünge der soziologischen Analyse von Verhalten und Raum	213
7.2	Abweichendes Verhalten und soziale Desorganisation	214
7.2.1	Chicago Anfang des 20. Jahrhunderts	215
7.2.2	Entwicklung des Konzepts der „sozialen Desorganisation“	216
7.2.3	Sozialökologische Einbettung der „sozialen Desorganisation“ durch Robert E. Park	217

Aplikace analýzy genderu Gerlindy Šmausové

- Sociologie analyzuje genderovou strukturu společnosti, která se vyznačuje *ceteris paribus* znevýhodněním žen v přístupu ke zdrojům a moci.
- V genderové struktuře se konstruuje a reprodukuje význam genderových identit, rolí ad.
- Tato struktura zahrnuje symbolickou úroveň,
- úroveň reprodukce materiálních podmínek (dělna práce)
- a úroveň reprodukce genderovaných identit (socializační procesy).

Uplatňuje disciplinovanou disciplinarita

Gerlinda Šmausová ve svých vystoupeních na uvedené téma poukázala, čemu se ve zkoumání témat, která jsou výzkumně, ale i „mediálně“ zajímavá, jako je gender, kriminalita či vzdělávání třeba vyhýbat a zachovávat disciplinovanou disciplinaritu, a to zejména:

- eklekticismu
- laicismu
- redukcionismu – metodologickému individualismu
- abstrakcionismu

Jak škodí nedisciplinovaná disciplinarita sociologii?

- Nečerpají se možnosti vlastní disciplíny, sociologie zůstává dlužna odpovědí na otázky týkajících se současných sociálních stavů, dějů a vztahů.
- Sociologická vědecká komunita se sama vzdává nároku na pravdivé/ adekvátní/ viabilní výroky o realitě a případné uplatnění návrhů na řešení problémů.
- V případě redukcionistického odkazu na přirozenost (přírodu) je právo/ gender/ vzdělávání neměnnou kategorií, nepřístupnou sociálním intervencím.
- V případě filozofického abstrakcionismu chybí „operacionalizace“ vztahů mezi pojmy a konkrétní společnosti.
- V případě zanedbávání společenského kontextu zůstávají identity, role atd. v reziduálním stavu.

Co si Gerlinda Šmausová přála

- Aby se sociologie držela zásadních témat
- ... *zřejmý úkol sociologie, systematizovat a kriticky analyzovat common sense se v případě etiketování druhých stává o to důležitějším, že jeho důsledky sahají od újmy na statusu druhých až k jejich exkluzi ze společnosti ...* (Šmausová, 2002)

Literatura a zdroje

Durkheim, É. (1926). *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.

Dahrendorf, R. (1964). *Homo sociologicus: ein Versuch zur Geschichte, Bedeutung und Kritik der Kategorie der sozialen Rolle*. Köln a Opladen: Westdeutscher Verlag.

Feest, J., & Pali, B. (eds.). (2020). *Gerlinda Smaus: „Ich bin ich“*. Beiträge zur feministischen Kriminologie. Wiesbaden: Springer.

Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies*. New York: Basic Books.

Habermas, J. (1976). *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Lamnek, S. (2017). Die materialistisch-interaktionistische Kriminologie nach Gerlinda Smaus. In Lamnek, S., & Vogl, S. *Theorien abweichenden Verhaltens II.: „Moderne“ Ansätze* (s. 135–165). Stuttgart: UTB.

Luhmann, N. (1988). *Wirtschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, N. (1986). *Ökologische Kommunikation: Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* Opladen: Westdeutscher Verlag.

Oates-Indruchová, L. (ed.). (2011). *Tvrdošijnost myšlenky. Od feministické kriminologie k teorii genderu*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Parsons, T. (1952). *The social system*. Glencoe: The Free Press.

Smaus, G. (1974). *Der Kulturarbeiter der ČSSR. Versuch einer Berufsrollenanalyse*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Smaus, G. (1985). *Das Strafrecht und die Kriminalität in der Alltagssprache der deutschen Bevölkerung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Smaus, G. (1986). Versuch einer materialistisch-interaktionistischen Kriminologie. *Kriminologisches Journal*, Beiheft 1, , 179–199.

Smaus, G. (1998). *Das Strafrecht und die gesellschaftliche Differenzierung*. Baden-Baden, Frankfurt am Main: Nomos Verlagsgesellschaft

Šmausová, G. (2002). Recenze: Michal Hrčka: Sociální deviace. *Sociologický časopis*, 38(5), 651-655.

Wittgenstein, L. (1993 [1953]). *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Děkuji za pozornost

miroslav.dopita@upol.cz